

Lajihunajat Suomessa – tuotannon nykytila sekä tuotannon haasteet ja mahdollisuudet

Kimmo Kaakinen, heinäkuu 2021

Sisältö

1. Selvityksen tausta ja yleistä lajihunajien tuotannosta (sivu 1)

2. Lajihunajien tuotannon nykytila (sivu 2)

2.1. Kasvilajit (sivu 2)

2.2. Tuotantoon soveltuvat alueet (sivu 5)

3. Tuotannon haasteet ja mahdollisuudet (sivu 8)

3.1. Haasteet (sivu 8)

3.2. Mahdollisuudet (sivu 9)

1. Selvityksen tausta ja yleistä lajihunajien tuotannosta

Tämän selvityksen tarkoitus on alustavasti kartoittaa lajihunajien tuotannon nykytilaa, mahdollisuuksia, haasteita ja lajihunajien tuottamiseen soveltuvia alueita Suomessa. Selvitys on osa Suomen EU-osarahoitteista mehiläishoito-ohjelmaa ja sen toimenpidettä C) Siirtohoidon järjeistäminen. Työn toimeksiantaja on Suomen Mehiläishoitajain Liito SML ry, joka toteuttaa mehiläishoito-ohjelmaa. Kyseessä on kartoitustyön ensimmäinen vaihe ja työtä jatketaan mehiläishoito-ohjelman kaudella III, joka alkaa 1.8.2021. Ohjelmassa on asetettu tavoitteeksi lajihunajan tuottajien määrän selvä lisääntyminen.

Lajihunaja on yksikukkahunajaa, jonka mehiläiset ovat keränneet pääosin tietyltä kasvilta ja joka on lingottu heti kasvin kukkimisen päätyttyä. Lisäksi lajihunajiksi luetaan tietyltä maantieteelliseltä alueelta tai tiettyyn vuodenaikaan kerätyt hunajat. Lajihunajat sisältävät aina pelkästään hunajaa ja ne tulee erottaa makuhunajista, joissa hunajan sekaan on lisätty esimerkiksi marjojen aromia.

Hunajan määrittäminen lajihunajaksi ei ole helppoa. Määrittämisen apuna voidaan käyttää siitepölyanalyysiä, hunajan fysikaalis-kemiallisia analyyskejä, mehiläisten kukkakäyntien tarkkailua ja aistinvaraisia ominaisuuksia. Kokeneet tarhaajat pystyvät arvioimaan hunajan alkuperän aistinvaraisista ominaisuuksista, kuten väristä, juoksevuudesta ja mausta. Varsinkin hunajakilpailujen (kuten SML:n Suomen paras hunaja -kilpailu) yhteydessä lajihunajia lähetetään myös laboratorioanalyysiin.

Suomessa lajihunajien tuottaminen on haastavaa lyhyen kasvukauden takia ja se vaatii tarhaajalta paljon tietotaitoa satokasveista, tarhanpaikoista, mehiläisten käyttäytymisestä ja säätilojen

vaikutuksesta. SML tekee syksyisin satokyselyn, jonka vastausten perusteella noin 10 % suomalaisista mehiläistarhaajista on viime vuosina tuottanut lajihunajia.

Tätä selvitystyötä varten haastateltiin joukkoa lajihunajia tuottavia mehiläistarhaajia sekä suurta hunajan pakkaajaa. Näissä haastatteluissa kuultiin tuottajien mielipiteitä lajihunajien mahdollisuuksista ja haasteista, sekä saatiin tietoa ja mielipiteitä siitä, kuinka tämänhetkistä tilannetta voitaisiin kehittää entistä paremmaksi; haastattelujen tulokset kulkevat osana osioiden 2–3 tekstiä.

2. Lajihunajien tuotannon nykytila

2.1. Kasvilajit

Tarhamehiläiset keräävät mettä suuresta joukosta erilaisia kasvilajeja, mutta vain pienestä osasta näitä voidaan saada lajihunajia. Tällöinkin kasvia tulee kerrallaan kukkia tarpeeksi laajalla alueella ja olosuhteiden tulee olla suotuisat – esimerkiksi lämpötila ja sademäärä vaikuttavat kasvien mesimiseen. Alla on listattu joitakin lajihunajien tuotantoon soveltuvia kasveja.

Mustikka

Mustikka on Suomessa tärkeä hyönteispölytteinen metsämarja, jonka pölytyksestä vastaavat pääosin luonnonpölyttäjät, etenkin kimalaiskuningattaret. Myös tarhamehiläiset pölyttävät mustikkaa, sillä kasvi tuottaa melko runsaasti mettä ja on näin ollen kiinnostava myös mehiläisille.

Puhdasta mustikkalajihunajaa saadaan yleensä vain Lapista, sillä eteläisemmässä Suomessa mustikka kukkii samaan aikaan monen muun kasvin kanssa. Lisäksi kukinta tapahtuu usein ennen kuin tarhamehiläisyhteiskunnat ovat riittävästi vahvistuneet.

Lapissa mustikan kukinta-aika on hyvin lyhyt, noin viikon verran, minkä takia tarhaajan on osattava ajoittaa pesien siirto oikein. Mustikkahunajan tuottaminen vaatiikin tarhaajalta erittäin paljon tietotaitoa ja toki myös ripauksen hyvää tuuria. Mustikkahunajaa pidetään yleisesti erinomaisena lajihunajana.

Puolukka

Puolukka on hyönteispölytteinen metsämarja, jota esiintyy koko maassa. Kuten mustikkahunajaa, myös puolukkahunajaa on vaikea saada puhtaana Etelä-Suomesta.

Paras paikka saada puhdasta puolukkahunajaa on kuiva kangasmetsä Pohjois-Suomessa, jossa ei kuki samaan aikaan muita kasveja, kuten metsävadelmaa. Puolukkahunaja on voimakkaan

makuinen ja -tuoksuinen, yleisesti erinomaisena pidetty lajihunaja. Sitä arvostetaan niin Suomessa kuin ulkomaillakin.

Hillasuon hunaja

Lakka eli hilla eli suomurain on hyönteispölytteinen suomarja. Sen pölyttäjinä toimivat pienet kärpäset ja muut kaksisiipiset, eivät niinkään mehiläiset. Samoilla kasvupaikoilla esiintyvät ja mettä hyvin tuottavat kasvit houkuttelevat myös mehiläisiä, ja näiltä kasvupaikoilta saadaan niin sanottua hillasuon hunajaa.

Hillasuon hunajaa saadaan Pohjois-Suomen suurilta soilta. Parhaat paikat kuitenkin vaihtelevat, minkä takia tätä hunajaa pidetään kaikkein isotöisimpänä ja hankalimpana lajihunajana. Hillasuon hunajaa tuotetaan Suomessa vain muutama sata kiloa vuodessa. Se on yleensä kaikkein kalleinta sekä erittäin arvostettua hunajaa.

Kanerva

Kanerva on kuivien kankaiden varpukasvi, joka pölyttyy sekä hyönteisten että tuulen avulla. Kanerva kukkii loppukesästä ja sitä pidetään kauden viimeisenä kasvina, josta voidaan saada lajihunajaa.

Etenkin pohjoisen tummat mehiläiset pitävät tarhaajien mukaan kanervasta ja se on myös muiden pölyttäjähyönteisten mieleen. Tumma, hyytelömäinen ja kostea kanervahunaja jakaa kuitenkin mielipiteitä kuluttajien keskuudessa.

Maitohorsma

Maitohorsma on koko maassa kasvava tärkeä hunajakasvi. Horsma on niin sanottu pioneerilaji, joka valloittaa avoimet kasvupaikat, kuten hakkuu- ja paloaukiot. Horsma on tunnetusti oikukas medentuotantonsa suhteen, joten lajihunajaa siitä saadaan vain joinain vuosina.

Puhtaan horsmahunajan tuotannossa haasteena on myös se, että se kasvaa usein samoilla paikoilla toisen tärkeän hunajakasvin, metsävadelman kanssa — lajien kukinta-ajat saattavat ainakin joinakin vuosina mennä osittain päällekkäin ja ilmaston muuttuminen tuo asiaan oman lisänsä. Puhdasta lajihunajaa horsmasta saadaan etenkin pohjoisesta Suomesta, jossa vadelma on harvinaisempaa. Pohjois-Suomessa horsma onkin yleensä tarhamehiläisten pääsatokasvi. Horsmahunaja pysyy erittäin pitkään juoksevana ja sen makua kuvaillaan raikkaaksi.

Vadelma

Vadelmaa esiintyy Suomessa sekä luonnonvaraisena metsävadelmana että viljeltynä puutarhavadelmana. Paljon mettä ja siitepölyä antavat hyönteispölytteiset vadelmat houkuttelevat tehokkaasti tarhamehiläisiä ja metsävadelma onkin käytännössä tärkein hunajan satokasvi Suomessa.

Metsävadelmasta on kuitenkin vaikeaa tuottaa puhdasta lajihunajaa, sillä se kukkii samaan aikaan monen muun kasvilajin kanssa. Puutarhavadelmalla mehiläisten on todettu parantavan satoa parhaimmillaan nelinkertaiseksi itsepölytykseen verrattuna, joten yhteistyö mehiläistarhaajien ja vadelman viljelijöiden kesken kannattaa.

Voikukka

Voikukka kukkii varhain keväällä ja on mehiläisille pajun lisäksi tärkeä kevään ravintokasvi. Voikukkaa kasvaa niityillä, joutomailla, pihoilla ja viljelyalueiden reunamilla. Voikukkahunajalla on oma kirkkaan keltainen värinsä ja sen poikkeava maku jakaa kuluttajien ja tarhaajien mielipiteet. Sitä ei tule sekoittaa voikukkien kukista tehtävään siirappiin, jota myös toisinaan kutsutaan virheellisesti voikukkahunajaksi. Voikukkahunajaa on mahdollista saada joinakin vuosina ja joillakin paikoilla, mutta usein mehiläisyhteiskunta tarvitsee sen omaan kevätkehitykseensä.

Apilat

Apilat ovat tärkeitä hunajan satokasveja. Puna-apila on Suomessa paljon viljelty ja tärkeä kasvi etenkin luomutuotannossa, ja se vaatii ristipölytystä heti kukinnan alkaessa. Apiloista saadaan niin sanottua valkoista hunajaa, joka on Keski-Euroopassa suosittu harvinaisuus. Käytännössä puhtaiden apilahunajien tuotanto on vaikeaa, sillä niiden kukinta jakaantuu pitkälle ajalle ja samaan aikaan kukkii paljon muitakin kasveja.

Rypsi ja rapsi

Rypsi ja rapsi ovat öljykasveja, jotka tuottavat runsaamman ja parempilaatuisen sadon hyönteispölytyksen alaisena kuin pelkällä itsepölytyksellä. Molemmille tarhamehiläiset ovat tärkeitä pölyttäjiä. Rypsi on Etelä-Suomessa yksi hunajantuotannon pääsatokasveista. Rypsi- ja rapsihunaja ovat maultaan mietoja, apilahunajan tavoin Keski-Euroopassa suosittuja lajihunajia. Suomessa öljykasveista saatavia hunajia ei niinkään markkinoiden lajihunajina.

Tattari

Tattari tarvitsee hyönteispölytystä ja tarhamehiläinen on sen tärkein pölyttäjä. Kasvi vaatii kuitenkin paljon sadetta ja medentuotanto on usein melko miukkaa. Tummalla tattarihunajalla on oma voimakas, jopa karvas makunsa, joka jakaa mielipiteitä.

Tarhamehiläiset hylkäävät tattarin helposti, mikäli lähistöllä on parempia hunajakasveja. Tattarihunajaa saadaksesen mehiläispesät onkin sijoitettava tattaripellon välittömään läheisyyteen. Tarhaajien ja viljelijöiden yhteistyö on tärkeää tattarihunajan tuotannossa.

Lehmus

Tuottaakseen mettä lehmus vaatii sateisen alkukesän. Suomessa lehmushunajaa saadaan lähinnä kaupunkien puistoista ja virkistysalueilta, joihin on istutettu lehmuksia. Lehmus onkin hyvinä vuosina kaupunkitarhaukselle tärkeä mesikasvi.

Lehmushunaja on vaalean vihertävää ja juoksevaa, ja sillä on hyvin tunnistettava maku, joka maistuu myös lehmuksen mettä sisältävästä monikukkahunajasta läpi. Mehiläiset keräävät myös mesikastehunajaa lehmuksesta.

Mesikastehunaja

Mehiläiset keräävät puiden lehdistä kirvojen sokeripitoisia eritteitä ja valmistavat niistä mesikastehunajaa. Suomessa mesikastehunajan tuottaminen on melko vähäistä ja tietoa aiheesta on niukasti, mutta sitä saadaan yleensä loppukesästä lehtipuista, kuten lehmuksista. Euroopassa mesikastehunajaa arvostetaan paljon ja sen tuottaminen on Suomessakin yleistynyt kaupunkitarhauksen lisääntyessä.

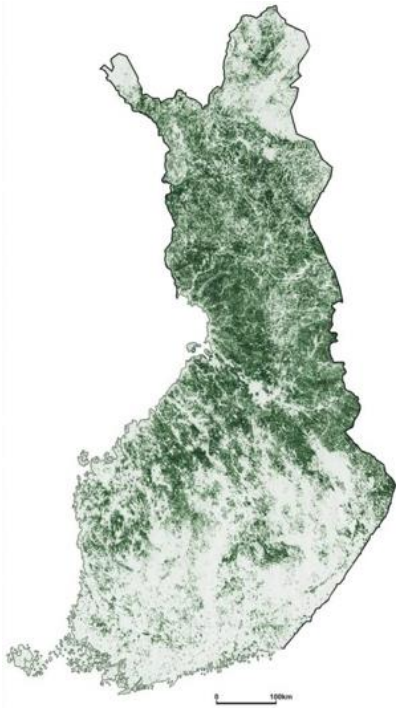
2.2. Tuotantoon soveltuvat alueet

Pohjois-Suomen kangasmetsät ja hillasuot

Mustikka ja puolukka ovat levittäytyneet koko Suomeen ja ne kasvavat erilaisissa kangasmetsissä. Myös lakka on levittäytynyt lähes koko Suomeen, mutta sitä löytää eniten Pohjois-Suomen soilta (ks. kuva 1). Kuvasta 1 voi päätellä, missä osissa Suomea suohunajilla on tuotantopotentiaalia.

Kuten aiemmin mainittiin, mustikka- ja puolukkahunajaa saadaan Suomessa lähes yksinomaan Pohjois-Suomesta, koska kyseiset metsämarjat kukkivat etelässä samaan aikaan monen muun kasvin kanssa. Etenkin puolukan ja metsävadelman osittain päällekkäin osuva kukinta tekee puhtaan puolukkahunajan tuottamisesta liki mahdotonta. Pohjoisen kasvukausi puolestaan on lyhyt ja tarhaajat arvioivat lajihunajien kannalta hyödyllisen marjojen kukinnan kestävän yhteensä kolmisen viikkoa.

Mustikka- ja puolukkahunajan sekä hillasuon hunajan tuottaminen vaatii tarhaajalta erinomaista paikatuntemusta ja tietoa pohjoisen kukinnan alkamisesta. Pesien siirtojen ajoituksen kanssa on oltava tarkkana ja tarhanpaikkoja joutuu myös punnitsemaan joka satokaudella uudestaan, sillä parhaat paikat vaihtelevat lähes vuosittain. Pesien siirtämisen ajankohta on myös mietittävä erityisen tarkasti pohjoisessa toimittaessa, koska liian aikaisin siirrettäessä mehiläisille ei riitä ruokaa ja liian myöhään siirtoa tehdessä arvokkaita kukkimispäiviä menee hukkaan ja tarhaaja voi tehdä rahallista tappiota.

Kuva 1. Turvemaiden levinneisyys Suomessa (Virtanen ja Hänninen, 2004).

Turun saaristo

Turun saariston monimuotoinen luonto ja runsaat luonnonkukat tarjoavat mahdollisuuden erilaisten lajihunajien tuottamiseen. Turun saaristossa on vielä jonkin verran jäljellä laidunnettuja perinnemaisemia, jotka soveltuvat hyvin lajihunajien tuotantoon. Tarhaajien mukaan saaristossa voi tuottaa tiettyjä ”helppoja” lajihunajia – esimerkiksi kanervahunajaa, sillä kanerva kukkii saaristossa viimeisenä, mehiläisten hyödynnettävissä olevana satokasvina. Tällöin muiden kasvien runsas kukinta on jo pitkälti loppunut.

Hakkuuaukeat

Pioneerilajit horsma ja metsävadelma kasvavat runsaimpina palo- ja hakkuuaukeilla. Molemmat lajit ovat tärkeitä mehiläiskasveja, mutta etenkin vadelmasta on vaikeaa saada puhdasta lajihunajaa monien muiden kasvien samaan aikaan tapahtuvan kukinnan takia. Puhdasta horsmahunajaa saadaan parhaiten pohjoisesta Suomesta mikäli olosuhteet ovat otolliset horsman mesimiselle. Eniten hakkuuaukeita on itäisessä Suomessa. Suuria paloaukeita ei enää juuri esiinny tehokkaan metsänhoidon ja palojen torjunnan takia.

Puistot

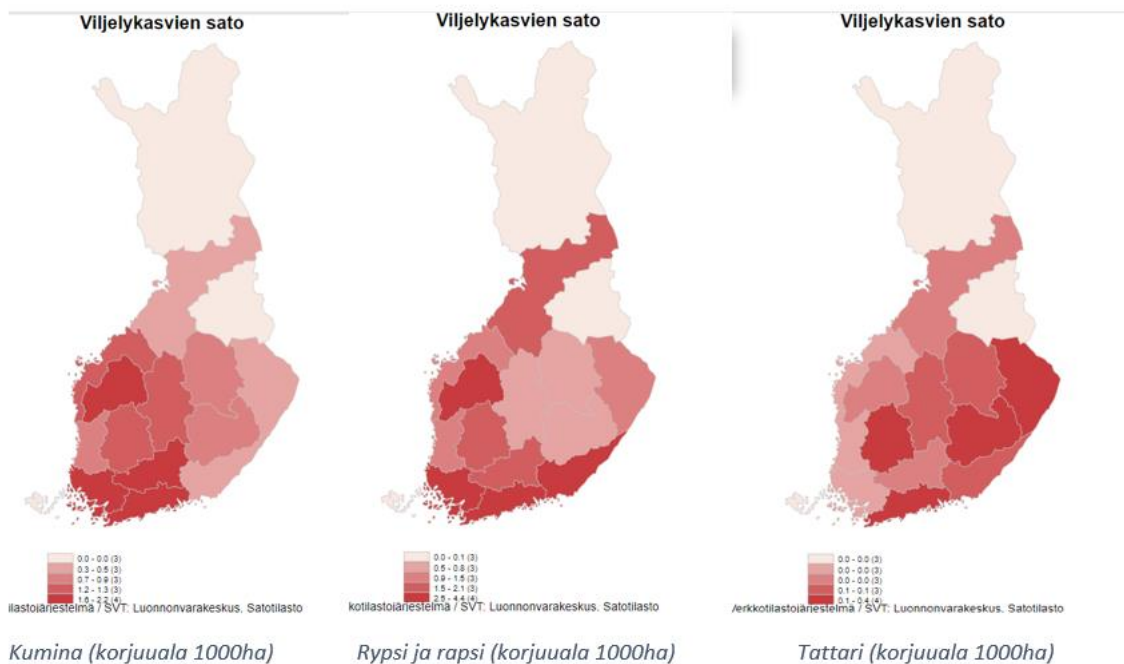
Kaupunkien puistot ovat ehkä yllättävä ja hieman epätavallisempi paikka mehiläistarhaukselle, mutta myös niissä tuotetaan lajihunajia. Useissa Etelä-Suomen puistoissa kasvaa lehmuksia, joista oikea-aikaisella pesien siirrolla saadaan sekä lehmus- että mesikastehunajaa. Kaupunkitarhaajien mukaan parhaita

tarhapaikkoja ovat hieman syrjäiset, suurehkot puistot, joissa kasvaa runsaasti lehmuksia ja lehmuksien kanssa eri aikaan kukkivia luonnonkukkia.

Pellot, joilla viljellään hyönteispölytteisiä kasveja

Muun muassa kumina, rypsi, rapsi ja tattari ovat hyönteispölytteisiä viljelykasveja, joista mehiläiset saavat mettä ja siitepölyä. Niitä viljellään Suomessa Lappia ja Kainuuta lukuun ottamatta (ks. kuva 2). Rypsi on eteläisessä Suomessa yksi hunajantuotannon pääsatokasveista. Kuvasta 2 voi päätellä, missä osissa maata peltokasveista saatavilla hunajilla on tuotantopotentiaalia.

Maanviljelijät ovat pääsääntöisesti tietoisia pölytyksen positiivisesta vaikutuksesta sadon laatuun ja määrään. Usein viljelijät eivät kuitenkaan ole valmiita maksamaan pölytyspalvelusta tarhaajalle. Toisaalta myöskään tarhaajat eivät halua tarjota pesiään ”virallisesti” pölytyspalveluun eri syistä johtuen. Tämä johtaa haastavaan tilanteeseen, sillä pesien siirrosta koituu aina lisätyötä, mehiläisten hyvinvointi voi kärsiä ja kasvinsuojeluaineiden käyttö aiheuttaa huolta. Hyvien lajihunajakasvien osalta tilanne on hieman toinen, ja tarhaaja voi nähdä esimerkiksi tattarihunajan saamisen riittävänä korvauksena pölytyksen tarjoamisesta.

Kuva 2. Hyönteispölytteisten kasvien viljelyaloja Suomessa (Luonnonvarakeskus, 2021).

3. Tuotannon haasteet ja mahdollisuudet

3.1. Haasteet

Työmäärä ja epävarmuus sadon onnistumisesta

Lajihunajien tuottaminen vaatii huomattavasti enemmän työtä kuin tavallisen monikukkahunajan tuottaminen. Puhtaan lajihunajan saamiseksi tarhamehiläispesät on sijoitettava alueille, joissa ei samanaikaisesti kuki useaa eri kasvia. Mustikka- ja puolukkahunajan sekä hillasuon hunajan saamiseksi tämä tarkoittaa sitä, että pesät on vietävä Pohjois-Suomeen, jossa kyseiset marjat kukkivat eri aikoihin muiden kasvien kanssa. Tämä aiheuttaa kuluja eteläisemmässä Suomessa asuville tarhaajille.

Taloudellisesti kannattavaa on siirtää vain vahvimmat pesät, joten käytännössä pesiä on oltava näistä lajihunajista kiinnostuneella tarhaajalla melko paljon, jotta edes osa pesistä olisi riittävän vahvoja. Kukinta-aika Pohjois-Suomessa on myös lyhyt, joten sato on kerättävä hyvin lyhyessä ajassa ja ajoituksen pesien siirtoon on oltava oikea. Oikea-aikainen siirto ja oikeiden paikkojen valinta vaatii tarhaajalta myös erittäin paljon tietotaitoa, joten aloittelevien tarhaajien voi olla vaikea tuottaa näitä lajihunajia. Myös kokeneiden tarhaajien sato voi jäädä sääolosuhteiden (esimerkiksi vähäsateisuuden tai hallan) takia pieneksi tai epäonnistua kokonaan. Koska isoimmat päivittäistavarakaupat vaativat etukäteen tiedon myytävistä tuotteistaan ja lajihunajien tuottajien on mahdotonta arvioida kuukausia etukäteen saatava sato, on päivittäistavarakauppojen kautta mahdotonta myydä monia lajihunajia.

Asiakkaiden löytyminen

Suuremman työmäärän ja pienempien satojen takia lajihunajat ovat huomattavasti monikukkahunajaa kalliimpia. Suomalaisten kuluttajien tietoisuus erilaisista hunajista on edelleen puutteellista. Hunajaa käytetään tällä hetkellä lähinnä teen ja puuron maustamiseen, johon tarhaajienkin mukaan käy oikein hyvin edullisempi monikukkahunaja.

Kalliimpien lajihunajien myyntikanavana toimivat yleensä erilaiset markkinat ja tarhaajien omat suoramyyntin verkkokaupat, joiden kautta lajihunajat ovatkin tavoittaneet asiakkaita, joskin asiakaskunta on edelleen melko pieni. Markkinat ovat olleet tärkeä myyntipaikka lajihunajien tuottajille, koska erilaisten lajihunajien maistattaminen on osoittautunut tärkeäksi osaksi niiden myyntiä. Lajihunajien hyvin erilaiset maut jakavat kuluttajia. Maailmaa ravisuttava pandemia on ollut raskas isku lajihunajien myynnille, kun markkinoita on jouduttu perumaan.

Yleisesti ottaen suomalainen hunaja on kalliimpaa kuin tuontihunaja. Tarhaajien ja pakkaajien mukaan kuluttajat ostavat kuitenkin mielellään suomalaista hunajaa sekä suoramyyntistä että päivittäistavarakaupoista.

3.2. Mahdollisuudet

Asiakkaiden löytäminen

Asiakkaiden löytäminen on paitsi haaste, myös mahdollisuus. Vaikka Suomessa lajihunajat ovat suurelle yleisölle vielä melko tuntemattomia, yleisesti kiinnostus hunajan käyttöön ja hunajan kulutus on lisääntynyt. Kotimaisten markkinoiden lisäksi suomalaisille lajihunajille on paljon kysyntää ulkomailla. Monet maassamme tuotetut lajihunajat, esimerkiksi metsämarjahunajat ja hillasuon hunaja sekä rypsiä ja apiloista saatavat valkoiset hunajat ovat hyvin myyviä tuotteita ulkomaan markkinoilla.

Pölytyspalveluiden ja lajihunajien tuottamisen yhdistäminen

Useat tunnetut lajihunajat saadaan luonnonkasveista, mutta esimerkiksi tattari- ja korianterihunaja saadaan viljelykasveista. Sekä tattari että korianteri hyötyvät hyönteisten suorittamasta pölytyksestä, joten yhteistyö viljelijöiden ja lajihunajien välillä on molempia hyödyttävää. Lajihunajien tuottajien mukaan yhteistyö tarhaajien ja viljelijöiden välillä pitäisi kuitenkin tehdä entistä helpommaksi.

Tällä hetkellä SML:n ylläpitämällä pölytys.fi-sivustolla on lista (GoogleMaps) pölytyspalvelua tarjoavista tarhaajista. Lajihunajia tuottavien tarhaajien mielestä karttapalvelu toimii liikaa viljelijöiden ehdoilla. Heidän mielestään toimivampaa olisi, jos maanviljelijät ilmoittaisivat pölytystarpeestaan palveluun ja tarhaajat voisivat siten etsiä sopivia peltoja, joilla he voisivat tuottaa tiettyjä lajihunajia. Mehiläishoito-ohjelmassa onkin kirjattu ohjelmakauden 2019–2022 yhdeksi tavoitteeksi kehittää pölytys.fi-palvelua entistä paremmaksi kohtaamispaikaksi viljelijöille ja mehiläistarhaajille.

Koulutus ja järjestäytyminen

Mehiläishoito-ohjelmassa on kirjattu tavoitteiksi määrittää suomalaisten lajihunajien ominaisuuksia tarkemmin ja kehittää lajihunajien markkinointia. Myös lajihunajien termistöä ollaan vakiinnuttamassa.

Vaikka erilaiset lajihunajat eivät vielä olekaan Suomessa laajan kuluttajakunnan tuntemia, kiinnostusta lajihunajien tuotantoon löytyy niin sivu- kuin pääelinkeinonaankin tarhausta harjoittavien mehiläishoitajien keskuudesta. Kuten aiemmin mainittiin, lajihunajan tuottamisen aloittaminen on haastavaa ja tarve koulutuksiin on kova.

Useat haastatellut tarhaajat toivoivat lajihunajien tuottajien parempaa järjestäytyneisyyttä, esimerkiksi yhtä yhteistä pakkaajaa.